

biztos ismertető jele, hogy ez vagy az nem csalódás, hanem igazság?

Sully szerint az egyedüli megbízható támpont az emberiségnek consensusa, mely a tudományok haladásával a csalódásokat mindig szűkebb körre fogja szorítani. A gnoseologiai feladvány nem tárgyalatik kimerítően, de elég behatóan és elég élesen bírálja szerző a 'transfigured realism' (Spencer), a 'phenomenalism' (Hodgson, Renouvier) és 'nihilism' (Hume, Mill) rendszereit.

Sully azért nem tárgyalja e kérdést kimerítően, mert feladata körén túl esik. »Mindvégig iparkodtam, hogy feladatomnak szigoruan vett tudományos tárgyalására szorítkozzam, vagy más szóval, hogy az elismert tévedéseket leírjam, osztályozzam és pszichikai és physicali föltételüknek feltüntetése által megmagyarázzam.« (Előszó.)

Szerző a tapasztalati lélektannak körén túl nem akart lépni. Ezen körön belül kitünő ellemző psychologus és munkáját mindenki a legnagyobb élvezettel és haszonnal olvashatja.

Lechner László.

GONDOLATOK.

Minden álom, a mi tettbe nem megy által; s tett nélkül a férfú álomjáró leszen, ki magasan lebeghet öntudatlan, s a felébredés órájában halálosan bukik le. K ö l c s e y.

*

Valamint a nő a szeretet eszményét keresi az egyénben, s ha téved is, ragaszkodik ahhoz, kiben azt föllelni vélte: szintúgy szüksége van az ifjúnak hajlamai szerint, vagy a hősiesség vagy a lángész incarnatiójára. Ezért sirt a gyermek Themistokles, a marathoni hős oszlopa előtt; ezért támaszthat a nagy művész és költő iskolákat, s ezért kezdik a halhatatlan írók is első kísérleteiket utánzással.

K e m é n y Zs.

*

Férfiak leszünk, nem miután kidobzódtuk magunkat s hamis örömek hajhászatában csalódtunk, de miután valami módon tisztába jöttünk a felől, mily áthághatatlan korlátok szorítanak bennünket ez egész élet folyamában; mily örülség e rendkívül véges világ ajándékaiból megelégedést reményleni véghetetlen

lelkünkre nézve; hogy az ember kénytelen önmagával érne be, hogy a szenvedéssel és eltűréssel szemben nincs más orvosság, mint tenni és törekedni. Carlyle T.

*

Kedveseink sirjánál nemcsak azt érezzük, hogy elvesztettük őket, hanem azt is, hogy bírtuk, nemcsak azt, hogy gyászolunk, hanem azt is, hogy boldogok valánk. Gyulai.

*

Édes kicsiny eredménye volna minden fájdalunknak és küzdelmeinknek, ha utoljára nem nyernénk benne egyebet önnön magunknál, ha visszaeshetnénk egykori vak szerelmeinkbe, ugyanazon elbizakodott gáncsolásokba, az emberi szenvedésekről való ugyanazon könnyelmű gondolkodásba, a semmivé tett emberi életre való ugyanazon felületesen vetett pillantásba; ugyanazon gyenge ismeretébe azon ismeretlen hatalomnak, ki felé elfojthatatlan fölkiáltásokat bocsátánk elhagyatott állapotunkban. Örüljünk inkább rajta, hogy bánataink meg nem semmisíthető erővel élnek tovább bennünk, csak alakot változtatván, mint minden más erő s a fájdalomtól rokonszenvébe menvén által — ezen egy gyöngye szóba foglaltatván legmélyebb belátásunk s legvalódibb szerelmünk. Eliot Gy.

A PHILOSOPHIAI FOLYÓIRATOKBÓL.

I. Revue Philosophique de la France et de l'étranger — paraissant tous les mois, dirigée p. Ph. Ribot. Paris. Librairie Germer Baillière et Cie. Prix d'abonnement: un an: Paris 30 francs, départements et étranger 33 francs.

A hetedik évébe lépő francia folyóirat első füzeteti változatos tartalommal jelentek meg. Az önálló cikkek közt képviselve van a metafizika, aesthetika, ethika, psychologia s philosophia-történet. A hazai mellett nem kevesebb figyelem van fordítva az idegen bölcseletre, németre, olaszra, angolra. Igen gazdag a könyvismertetési s kritikai rovat.

Az első füzetet egy zenebölcseleti értekezés nyitja meg (L'esthétique musicale en France). Alkalmat ad a reflexiókra Ch. Beauquier 1877-ben megjelent műve »La philosophie de la musique.« Rövid megemlítése után annak, ami a zeneelmélet terén a németeknél és franciáknál történt, áttér Ch. Lévesque, a cikkirő, a nevezett mű elemzésére, helyeslő, javító, bővítő megjegyzésekkel kísérvén. A cikk tartalmát, ha majd be lesz fejezve, be fogjuk mutatni olvasóinknak.

Ch. Secrétan erkölcs-bölcseleti értekezése (Le principe de la morale) figyelemre méltó kísérlet a moral igazi alapjának feltalálására s

az ellentétes irányok kiegyeztetésére. Ismertetését ennek is akkorára hasztszjuk el, amikor a cikksorozat be lesz fejezve.

Nolen a németországi monismust (Le monisme en Allemagne) ismerteti az utóbbi időkből. Ismertetése komoly tanulmányra mutat, polemája éles tekintetre az ellenmondások felfedezésében. Legnagyobb előszeretettel beszél Hartmannról, legkevésbé igazságos Dühringhez. Csak röviden emlékezik meg a régibb monizmus képviselőiről, Leibnitzről és Hegelről. Az ő monizmusuktól sokban különbözik a mostani. Ennél jellemző, hogy pártosai mindinkább törekeznek behatolni a természeti tudományokba, s nagyobbára üldözik a régibb transcendentalis idealismust. Egyik főokát e változásnak a speculatióban mindenesetre a pozitív tudományok sikereiben kell keresnünk. Így a mai német monizmus előkészítői közé számítandó Mayer Robert, a meleg mechanikai theoriájának megalapítója, Schleiden, Schwan, Virchow, főleg Darwin. Öt fő képviselője van a mai monizmusnak Németországban, Nolen szerint: Haeckel, Strauss, Hartmann, Noiré, Dühring. A »Revue philosophique« 1. és 2. füzetének részletesen szól mindegyikről. Az eléggé ismert rendszereket mellőzve, elég lesz itt csak a kritikát említeni.

Haeckelnek, ki fennen proklamálta a philosophia és tudományok egységét még módszer tekintetében is s az élettüneményeket physico-chemiai törvényekből kimagyarázhatónak állította, szemére veti, hogy nem marad meg az inductio útján, hypothesisekkel segít magán. Az életet és szellemet nem kiküszöböli az anyagvilágból, de beviszi abba, megeleveníti az anyagot, átalánossá teszi az életet és szellemet. Haeckelnek saját szavait idézi, hogy »az atomok lelkeségének hypothesisise nélkül a vegytan legközségesebb tüneményei sem magyarázhatók ki; a kedvnek és kedvetlenségnek, a kívánásnak és idegenkedésnek, a vonzásnak és taszításnak minden atommal közösnek kell lenni.« Idézi Haeckel ellenfeleinek kárhoyztató ítéletét azon túlhajtott következtetésekért, melyeket az öröklés és alkalmazkodás elveiből csinál. Szerinte Haeckel rendszerébe két különböző forrásból került az anyag: az exact vizsgálódásból, a tények kutatásából s a szerző böleselő phantasiájából. Ez utóbbi a legkalandosabb hypothesisekre vezette az élet keletkezéséről, az állatfajok leszármazásáról, az érzés és akarás egyetemességéről, az élő lények psychicus egységéről. Haeckel monizmusa elvileg a mechanizmus kizárólagos alkalmazásán s a teleologia absolut kárhoyztatásán nyugodnék; de a mechanizmus elemeinek mozgásához hozzáadja az érzést, az akaratot, a képzelést. Nem veszi észre, hogy a Darwin és az ő fejlődéselve át meg át van hatva a finalitástól. Haeckel, ki egyszer maga nyilvánítja az emberi értelem korlátoltságát, máskor csalhatlannak hirdeti a tudományt s kiméletlenül bánik el azzal, ki az ismeret határooltságáról beszél (Dubois-Reymond). Nem akarja a materializmus moralját elfogadni s mégis esztelen beszédnek mondja az erkölcsi világrendet s az élet egyedüli rugóinak a szenvedélyeket s az egoizmust nevezni. Így hanyattatják ez a monizmus ide-oda a realizmus és idealizmus közt, melyeknek synthesise akarna lenni. Nélkülözi a megismerés elveinek komoly kritikáját. Szóval »Haeckel tudományos monizmusában

egyesülnek a pozitív bölcelet hiányai s ellenmondásai a speculativ bölcelet vakmerőségével.«

Straussnak az 1835-ben megjelent »Jézus élete« s az 1872-ben megjelent »Régi és új hit«-e közt nincs oly nagy különbség, mint egyelőre látszik. Amott a történeti igazság nevében ostromolta a keresztyén dogmákat, itt az evolutionismus nevében veti el a hegeli idealismust. Mindkét esetben a tudományos igazság szerinte a bizonyosság kriteriuma. A finalitást épen úgy üldözi most, mint akkor a csodákat. De a világ csak akkor lenne tudományosan kimagyarázható, ha az egész mindenség vissza volna vezethető az atomokra s azok mechanikai combinatiójára — ami soha sem történhetik meg. Abban is téved Strauss, ha hiszi, hogy a realitás magyarázatát kimeríti a mechanismus, hogy a világszrend, hogy a gondolkodás más megfejtési módot nem kíván. Nolen-itélete szerint »Strauss pantheismusa nem tesz eleget sem a logikának, sem a lelkiismeretnek.«

Hartmann jobban tetszik Nolennek az »Unbewusst« idealis alapja miatt; de nem tud szemet hunyni a benne levő idegen s összebékíthetlen ellentétek előtt. Dacára a tiszteletreméltó erőfeszítésnek: eleget tenni a tudományos szellem követelményeinek épen úgy, mint a speculativ lélek szükségseinek, Hartmann monismusa éppen úgy nem sikerült, mint a Haeckelé. Hartmannak néhány entusiastá tanítványán kívül senki sem hiszi el, hogy az ő rendszere békekötés az egymással rivalizáló iskolák közt, és sikerült kísérlet az ellentétes rendszerekbe foglalt igazságok állandósítására; még Hegelt sem sikerült neki egyeztetni Schopenhauerrel.

Noiré kísérlete hasonlít a Hartmannéhoz: ő is a mult metaphysikáját akarta kibékíteni a modern tudományokkal. Schopenhauert, Leibnitzot, Kantot gyakran idézi, de számkiveti Hegelt és Schellinget. Leibnitzot magasztalja nagy felfedezéseért, mely szerint a természetben a »causae efficientes« és »causae finales« mindenütt »concertben működnek.« Kant után haladásnak tartja Schopenhauernél annak megmutatását, hogy a gondolat alakjai ugyanakkor a természet alakjai is s hogy semmi realitás nem létezhetik azon kívül, ami az agytudalom előtt a tünemények szabályos successiójában lefolyik. A darwinismusa az érdem: e successivitas revelatioját teljessé tenni s kimutatni, hogy az okosság nem egyéb, mint a természet productuma s a gondolat a priori formái örökölt gondolkozási dispositio, mintegy felhalmozása az egész faj tapasztalásainak. Noiré aztán legtöbbit is elhisz Darwinnak, még inkább Haeckelnek. Ez utóbbitől vette, hogy az atomoknak kétféle eredeti attribútuma van: a mozgás és az érzés. — Nolen itélete tehát ő rá is az, ami Haeckelre.

Dühringnek érdemére is, birálatára is többet mondhatott volna Nolen. Ismeretelmélete, metaphysikája (schematikája), optimismusa, socialismusa alig vannak érintve, pedig ezek összefüggésben vannak monismusával. Jól fel lehetett volna használni a kritikában a Dühring rendszerében levő idealistikus elemeket (a változatlan és változó alakokat). Mind ezt Nolen nem tette. Röviden bánik el Dühringgel. »E monismus gyakorlati bölcelete — ugymond — épen úgy nem sikerült, mint természetről s emberről szóló tanát megszabadítani a teleologicus hypothesisektől.«

A II-ik füzetben Paul Janet egy nem kevésbé alapos, mint szellemes ismertetést ad a spinozizmus történetéről Franciaországban (Le Spinozisme en France). Három időszakot különböztet meg e bölcelet franciaországi multjában: a XVII. századit, midőn Spinoza az erősebb gondolkozóknak kiváncsiság, a hívőknek borzadály és kárhoztatás tárgya volt; a XVIII. századit, midőn kevés kivétellel megvetetett, mint homályos, barbar, érthetetlen s a XIX. századit, midőn leginkább német befolyás alatt közbecsülés tárgya lesz.

Spinoza theologus támadói közül kiválóbb volt az avranches-i tudós érsek Huet, ki nem látta szükségesnek »kimélni ezt a bolond és gonosz embert, ki megérdemelné, hogy láncokra verjék s megbotozzák.« Malebranche is, kinek pantheismusa annyi rokonságot mutat a Spinozáéval, nyomorultnak (misérable) nevezi azon ítéleteért, hogy a teremtést lehetetlennek mondja. Massillon egész ékesszólásával ir az előtte bizonyosan csak rossz hírből ismert Spinoza ellen. Még ezidőben tudniillik egynek vették a pantheismust az atheismussal. Lantya cartesianismus álláspontjáról cáfolja Spinozát. »Nem ismerni el — mondja ez, — hogy az egyetemes lény különböző a természetől, a létezők összegétől, nem ismerni el azt szabadnak, gondviselőnek... kell-e ennél több az atheismushoz?« Bayle szintén atheistának tartja Spinozát s például hozza fel arra, hogy lehet valaki istentagadó s mégis becsületes, erkölcsös s kötelességtudó. A Spinoza-féle modus meghatározásból (substantia certo ac determinato modo expressa) gúnyt űz. Ezt a mondást, hogy »a németek megölték tizezer törököt«, helyesebben így kell mondani: »isten német modificatiói megölték az istent, a ki tizezer törökké modificálódott.« Akkor »isten gyűlöli magát, kegyelmet kér magának, s visszatámasztja; isten üldözi, megöli, megeszi magát, rágalmazza magát...« Fénélont mystikus hajlamai közelíthették volna Spinozához, de ebben ő is a vallás ellenségét látja. A Malebranche pantheismusának rokonságát a spinozizmussal már sejtette Duterre, világosan kimutatta Mairan.

A XVIII. század hiteleneitől azt lehetett várni, hogy kedvencük lesz Spinoza, a hirhedt atheista. De nem így történt. Bayle »Dictionnaire«-jéből ismerték csupán. Voltaire kicsinyelte, azt mondta róla, hogy nem olyan veszélyes, mint hitték róla (»Vous êtes très confus, Baruch Spinoza; mais êtes-vous aussi dangereux qu'on le dit? Je soutiens que non; et ma raison, c'est que vous êtes confus, que vous avez écrit en mauvais latin...«). Az encyclopaedisták szintén Bayle szavait ismétlik Spinozáról. De mégis volt már e századnak francia spinozistája, ha nem is bevallva: ez Boulainvilliers, ki refutációjában igen kedvezőleg ítél a Spinoza Ethikájáról s azért dolgozza át franciára, hogy megfoszsza matematikai szárazságától, alkalmassá tegye az olvasásra s az ő veszedelmes elveit cáfolni módot adjon másoknak, kik »ő hozzá hasonlólag indignálódnak.« A Beaussire-től ujabban felfedezett Deschamps szintén irt cáfolatot Spinoza művére, de maga szintén pantheista volt, csakhogy az idealismus híve s Hegelnek előfutárja.

A XIX. században azt tette Franciaországban V. Cousin Spinozával, a mit a mult század végén Herder, Göthe, főleg Schleiermacher: feltá-

masztotta s dicsőítette. Az ő iskolájának legkitünőbb tanítványa Th. Jouffroy tovább ment: sorbonnei előadásaiiban, melyeket aztán közrebocsátott, az Ethikának hű, részrehajlatlan, emelkedett szellemű magyarázatát adta. Egyikőjüket sem lehet azért spinozistának nevezni, mint ahogy nem vezethető a mai francia pantheismus a spinozizmusra. P. Janet ítélete szerint nem egyezik az össze a francia természettel, mely távol van minden mysticismustól, szereti a világos, tiszta gondolatokat, élénk érzellemmel viseltetik az ember s az emberiség iránt s így nem találhat tetszést oly bölcselőben, mely nagyon elnyeli az embert.

Perez B. az ujszülött psychológiáját akarja előkészíteni (Les facultés de l'enfant a l'époque de la naissance) s felhasználja erre a physiologia, embryologia újabb vívmányait

A »Revue Philosophique« 1. és 2. füzetében az ismertetett önálló értekezéseken kívül több terjedelmes könyvbírálat is foglaltatik. Ezek közül nevezetesebbek:

I. A. Reville: *Prolégomènes de l'histoire des religions*. Paris, 1881. Birálója J. Darmesteter. — Mabileau: *Etude historique sur la philosophie de la renaissance en Italie*, Paris. Birálja G. Lyon. — M. Ferraz: *Nos devoirs et nos droits*. Paris. — H. Siebeck: *Geschichte der Psychologie*. Erster Theil. Gotha, 1880. Birálja E. Colsonet. — G. Teichmüller: *Literarische Fehden im vierten Jahrhundert v. Chr.* Breslau, 1881. Birálja P. Tannery. — Th. Fowler Bacon. London. Ismerteti H. Marion. — G. Spencer Bower: *Hartley and James Mill*. London. Ismerteti Th. Ribot.

II. A könyvismertetések elé van bocsátva »Variétés« címmel Dubois Reymondnak hét világtalánya (Les sept énigmes du monde), melyeket 1880. július 8-án a berlini akadémia Leibnitz-ünnepén tartott beszédében ismét emlékezetbe hozott. Ezek — mint tudva van: 1. az anyag és az erő valódi természete; 2. a mozgás eredete; 3. az élet eredete; 4. a látszólagos finalitas; 5. az érzet előállása; 6. a gondolat és nyelv keletkezése; 7. a szabad akarat

A bíralt és ismertetett művek: De Broglie: *Le positivisme et la science expérimentale*. Paris. Birálja Ch. Secrétan. — Angelo Mosso: *Sulla circolazione del sangue nel cervello dell'uomo*. Roma, 1880. Ismerteti E. G. — A. Campbell Fraser: *Berkeley*. Edindurg et London, 1881. Ismerteti A. Perjon. — Summer Maine: *Études sur l'histoire des institutions primitives* (trad. de l'anglais par M. J. Durien de Leyritz) Paris, 1880. Ismerteti H. Marion. — P. Redestock: *Die Gewöhnung und ihre Wichtigkeit für die Erziehung*. Berlin, 1882. Ismerteti H. Schmidt. — J. Dupuis: *Le nombre géométrique de Platon*. Paris, 1881. Ismerteti T. Tannery. — A. Gilkines: *Histoire des sciences en Belgique*. Bruxelles, 1881. Ismerteti T. Tannery. B. P.

II. Philosophische Monatshefte. Szerkeszti C. Schaarschmidt. III-ik füzet. — Csak egy önálló cikket hoz Kreyenbühl J. tanártól »Die ethische Freiheit bei Kant.«

Tüzetes bírálat alá kerülnek: Dr. Anton Koch Die Psychol. Descartes. 1881. — Joh. Lepsius: Joh. Heinr. Lambert. Eine Darstellung seiner kosmol. u. philos. Leistungen. 1881. — Lucien Buys. La science de la quantité; précédée d'une étude analytique sur les objets fondamentaux de la science. Bruxelles. Muquardt. 1880. — Eberh. Zirngiebl. Joh. Huber. Az irodalmi értesítőben több munkáról rövid ismertetést nyerünk. Igy: O. Caspari. Das Erkenntnisproblem. — Ludw. A. Rosenthal. Die monistische Philos. 1880. Bibliographia. Lapszemle.

UJABB PHILOSOPHIAI MŰVEK.*

1. Magyar.

Schopenhauer. I. A halálról. II. A faj élete. III. A tulajdon-ságok öröklése. IV. A nemi szerelem metaphysikája. V. Az élethez való akarat igenléséről. VI. Az élet semmiségéről és gyötrelméről. — Fordította és magyarázatokkal ellátta Bánóczy József. 1882. Franklin-társ. 1 frt.

Eiselt Antal gymn. tanár. Értekezés az akaratról és annak szabadságáról. A böcs. tudori fok elnyerése végett írta. Budapest 1882. Weismann testv. nyomdája.

Szlamka Elek gymn. tanár. Az emlékező tehetségről. Selmecen. Joerges Á. özv. 1881.

2. Angol.

H. P. Biddle. Elements of Knowledge. Cincinnati. Clarke. 1881.

O. Browning. An Introduction to the History of Educational Theories. London. 1881.

F. Y. Edgeworth. Mathematical Psychics, an Essay on the Application of Mathematics to moral Sciences. Ldn. Paul. 1881.

P. F. Fitzgerald. An Essay on the Philosophy of Self-Consciousness, comprising an Analysis of Reason and the Rationale of Love. London. Trübner. 1881.

A. W. H. Forbes. The Science of Beauty; an Analytical Inquiry into the Laws of Aesthetics. London 1881.

C. S. Peirce. On the Algebra of Logic.

W. Taylor. Freedom of the will. London. Macmillan 1881.

E. B. Tylor. Anthropology; an Introduction to the Study of man and Civilisation. London 1881.

* Hogy ezen állandó rovatot minél teljesebbé tehesük, kérjük a szakunkba vágó művek szerzőit vagy kiadóit, hogy ujonnan megjelenő műveikből egy példányt vagy legalább annak teljes címét a szerkesztőséghez beküldeni sziveskedjenek.

3. Olasz.

G. Barzellotti. Il razionalismo nella Storia della filosofia moderna sino al Leibnitz. Roma. 1881.

Bertini. Storia della filosofia moderna. Lezioni. Parte I. dal 1596 ad 1690. Torino. 1881.

R. Bobba. Lo Sperimentalismo e l'Appriorismo nella filosofia contemporanea. Torino, 1881.

Boccardo. L'animale e l'uomo, saggio filosofico. Torino. 1881.

G. O. Bonafede. La verità sulla filosofia empirica moderna. Verona, 1881.

Traina. La morale di H. Spencer. Studio, preceduto da una introduzione. Torino, Loescher, 1881.

— — La dottrina della evoluzione. Discorso. Ibid.

4. Német.

J. Bach. Des Albertus Magnus Verhältniss zur Erkenntnisslehre der Griechen, Lateiner, Araber u. Juden. Wien. Braumüller. 1881. (5 M.).

Gitschmann. Die Paedagogik des John Locke. Historisch und kritisch beleuchtet. Koethen, Schettler, 1881. (1,20.).

F. W. Horny. Kurze krit. Darstellung der Anfänge u. Entwicklung der utilitarischen Moralphilos. in England. Inaugur. diss. Lpz. 1881.

M. Klein. Die Gewissheit der Kategorien im Prozesse des Selbstbew. Breslau, Goschorsky. (1 M.).

V. Knauer. Gesch. der Philos. mit bes. Berücksichtigung der Neuzeit. 2-te verbess. Aufl. Wien, Braumüller 1882. (6 M.).

Kohn. Untersuchungen über das Causalproblem auf dem Boden einer Kritik der einschlägigen Lehren Mills. Wien, Gerold. 1881. (3 M.).

E. Melzer. Die Unsterblichk. Lehre J. G. Fichte's vom Standp. des Theismus krit. dargestellt. Neisse 1881. (50 Pf.).

L. Schmidt. Die Ethik der alten Griechen. 2 Bände. 1-ter Band Berlin, Hertz, 1882. (7 M.).

A. Turner. Die Kraft u. Materie im Raume. 2. Aufl. Frankf. Winter, 1882. (2 M.).

L. Weckerle. Urentstehung u. Leben der Organismen. Leipzig. Schlicke, 1881. (3 M.).

R. Zimmermann. Anthroposophie im Umriss. Wien, Braumüller, 1882 (5 M.).

F. Zöllner. Naturw. u. chrl. Offenbarung. Populäre Beiträge zur Theorie und Gesch. der 4-ten Dimension. Lpz. Staackmann. 1881. (10 M.).

H... E.... Die Relig. des kommenden Jahrhunderts. Aufruf an alle Freunde der Wahrheit. 2-te umgearb. und verbess. Aufl. Budapest. Aigner Lajos. 1881.